

Bröderna Björkman – länkar till 1700-talets vokala traditioner

Av Märta Ramsten

Bröderna Björkman – det är en titel som kanske får läsaren att tro att det skulle handla om en liten ensemble någonstans i vårt land som spelar dansmusik eller spelmansmusik av något slag. Men icke! De här bröderna från Öjebyn utanför Piteå har aldrig tagit ett danssteg i hela sitt liv. De har inte ens lyssnat till dansmusik eller instrumental musik överhuvudtaget! Deras stränga religiositet har inte tillåtit det. Men de har sjungit mer än de flesta.

Den inspelning som jag gjorde med bröderna Konrad och Axel Björkman 1975 blev en så stark upplevelse för mig, att jag allt sedan dess haft i tankarna att förmedla historien om dessa unika bröder¹. Jag hade under flera år rest i olika delar av Sverige och företagit fältinspelningar av lokala musiktraditioner för Svenskt visarkivs räkning, när jag en dag fick en kassett med posten. Det fanns inget medföljande brev med förklaring eller någon annan kommentar än en etikett på kassetten där det stod ”Björkmännerna” och en avsändaradress: Per Jonssons bokförlag, Landskrona. När jag så småningom satte mig att lyssna blev jag fullständigt fångslad. Jag hade aldrig hört något liknande! Två äldre män som unisont och a cappella sjöng andliga sånger och psalmer på ett sätt som man aldrig hör nuförtiden. Vid detta första åhörande kunde jag dessutom konstatera att flera av melodierna var varianter av kända koraler och folkliga visor.

Jag blev naturligtvis nyfiken och tog kontakt med förlaget som hänvisade till Bibeltrogna Vänner, ett missionsällskap med evangelisk-luthersk inriktning. Jag besökte deras kansli i Stockholm och förhörde mig om hur jag skulle få kontakt med ”Björkmännerna”. Mannen som jag talade med var själv förkunnare och hade träffat de två bröderna vid några tillfällen då han ”turnerat” i övre Norrland. Han berättade att bröderna hette Konrad och Axel Björkman och var i 70-årsåldern. De var de sista medlemmarna i en separatistisk sekt som höll till i Lutherska Bekännelsekyrkan i Piteå. Han trodde knappast att de skulle vara villiga att ställa upp och bli inspelade av Svenskt visarkivs utsända, men han lovade i alla fall att höra sig för nästa gång han träffade dem, kanske om ett halvår.

Det gick ett halvår och kanske nästan ett år innan jag åter fick kontakt med för-

¹ Konrad Björkman var född i Rognäs 1900 och avled i Öjebyn 1987. Axel Björkman var född i Rognäs 1902 och avled i Öjebyn i november 1975. Inspelningarna skedde den 5 och 6 mars 1975. Banden förvaras hos Svenskt visarkiv (SVA BA 2445–2449).

kunnaren på Bibeltrogna Vänner. Jo, nu hade han varit i Öjebyn och träffat bröderna och framfört mitt ärende. Först var det blankt nej, men efter viss övertalning hade bröderna givit med sig och sagt att det fanns vissa möjligheter att de skulle ta emot mig om jag kom, men det skulle i så fall ske i deras kyrka i Piteå. Jag fick deras telefonnummer och ringde, men nu var den ene brodern krasslig och ville vänta ett tag. Det gick en tid och jag ringde igen. Nu skulle det gå bra. I början på mars 1975 gick så färden till Piteå.

När jag den 5 mars i ett snöigt Piteå kom till Lutherska bekännelsekyrkan fanns de båda bröderna Konrad och Axel där tillsammans med ytterligare en församlingsmedlem, Beda Jonsson, f. 1902 i Pitholm. Hon kunde också sjunga en del av deras repertoar och bröderna tyckte det var skönt att ha henne med som stöd. Men egentligen var det nog mer som psykologiskt stöd eftersom de först var litet blyga för mig. När det gällde det sångliga var bröderna hur säkra som helst och behövde alls ingen hjälp. Beda Jonsson deltog i sången denna första dag.

Bröderna var mycket ivriga på att sjunga och det var bara att sätta upp mikrofonstativet och sätta på Nagra-bandspelaren. Konrad, den äldre av bröderna, annonserade varje sång eller psalm och sedan kom sången prompt. Det var inte tal om någon osäkerhet när det gällde melodin till just den sången eller psalmen. Inte heller när det gällde tonläge. Båda var helt överens och startade ”pang på”. Till sin hjälp hade bröderna de sång- och psalmböcker som man använde i församlingen, det vill säga endast texter – någon melodibilaga fanns inte.

Inspelningen fortsatte nästa dag, men då var bröderna ensamma. Det var samma procedur hela tiden – Konrad annonserade på och så kom sången eller psalmen. Jag gjorde några försök att intervjua dem, men svaren var väldigt korta. Det lilla de berättade ligger till grund för de uppgifter jag har om dem. De ville väldigt gärna sjunga alla verser på sångerna och psalmerna, något som jag försökte förhindra för att inte trötta ut dem. De var ju i alla fall i 75-årsåldern! Givetvis var det i första hand melodivarianterna och sångsättet som var intressanta. Texterna fanns ju tryckta. Det hör till saken att sångsamlingarna *Sions Sånger* och *Sions Nya Sånger*, som bröderna sjöng ur, aldrig haft någon melodibilaga, utan enbart melodihänvisningar.

Personalia

Bröderna berättade om sin uppväxt i den lilla byn Roknäs i Piteå landsförsamling. ”Vi hade så fattigt. Mor satt å lappade skorna på morgonen innan vi skulle gå till skolan. Och då sjöng hon.” Modern hette Brita Johanna Berglund och var född 1861. År 1912 flyttade familjen till Lill-Pite. 1962 bosatte sig bröderna i Öjebyn. Småbruk och diversearbete hade varit deras näring.

Familjen tillhörde en separatistisk sekt som strängt höll sig till den evangelisk-lutherska läran, en fortsättning på den luthersk-pietistiska folkväckelse som pågick

i Pitetrakten under 1700-talet och långt in på 1800-talet. Man hade bildat en egen församling i byn och som mest var man 20 medlemmar. Deras far, Jonas Björkman (f. 1866), var kallad av församlingen att vara förkunnare. Han hade också uppdraget att dela ut nattvarden och döpa barnen. Man hade gudstjänst varje söndag hemma i huset eller i någon annan församlingsmedlems hem. Gudstjänsten började kl 10 på förmiddagen och höll på till kl 18 på kvällen, med ungefär 2 timmars uppehåll då man åt tillsammans. Ibland stannade man kvar efteråt och sjöng sånger och psalmer. Vid gudstjänsten lästes ur Luthers Postilla.

Det förekom mycket sång och man sjöng ur *Sions Sånger*, *Rutströms sånger* (*Sions Nya Sånger*) och gamla psalmboken, dvs. 1695 års psalmbok, alltid utan instrument. I deras församling förekom överhuvudtaget aldrig instrumental beledsagning, eftersom deras stränga tolkning av evangeliet inte tillät något instrument, inte ens orgel. Bröderna hade under hela sin levnad sjungit enbart a cappella. De hade alltså levt i ett musikaliskt isolat som kan tyckas omöjligt i modern tid.

Deras separatistförsamling hade med åren krympt och vid mitt besök var det i stort sett bara bröderna kvar. De hade ingen förkunnare längre och de berättade att de därför fick besök då och då av resepredikanter från Bibeltrogna Vänner, som kunde förmedla ”det rena Guds ord”, som den ene brodern uttryckte det.

Miljön

Hur såg då miljön ut och varifrån kom den här speciella sångtraditionen? Som redan nämnts fanns det en stark väckelserörelse i övre Norrland under 1700-talet. I vissa bygder, bland annat Piteå landsförsamling, fick det s.k. läseriet ett starkt fäste i byarna, präglad av ”en lagisk, konservativ pietism” enligt John Holmgren som undersökt norrlandsläseriet (Holmgren 1948). I bouppteckningar från både Öjebyn och en mängd småbyar i Piteå landsförsamling under åren 1776–1805 nämns *Sions Sånger* genomgående som andaktsbok tillsammans med annan uppbyggelselitteratur. Från Rognäs, bröderna Björkmans födelseby, meddelas till exempel i en bouppteckning efter ”skattebonden Jon Nilsson med hustru” år 1789 att de efterlämnade *Sions Sånger* och *Nådenes ordning* (Holmgren 1948, s. 151–152).

Under 1800-talets första årtionden blev reaktionerna starkare mot kyrkan och motståndet växte framför allt ute i byarna. Det gick så långt att man på vissa håll beskyllde kyrkan för att sprida irrläror, vilket fick till följd att nyläsarna splittrades upp i olika fraktioner. Separatistiska församlingar växte fram där självutnämnda förkunnare tog hand om både dop och nattvard. Längst lär man ha gått i Pitebygden där man startade egna skolor, bl.a. i Lill-Pite, så kallade ”envisskolor”, som fanns kvar ända in på 1920-talet (Marklund 1990).

I det s.k. nyläseriet var det framför allt Luthers skrifter som blev rättesnören. Man vägrade att acceptera den Wallinska psalmboken av år 1819, som var påbjuden,

och höll fast vid 1695 års psalmbok samt *Sions Sånger*. Både den gamla psalmboken och *Sions Sånger* tycks ha behållit sin starka ställning under 1800-talet och följde de separatistiska rörelserna in på 1900-talet. *Sions Sånger* trycktes om och om igen under hela 1800-talet och även 1900-talet, ofta sammanbunden med *Sions Nya Sånger*. Många av utgåvorna var tryckta i Piteå. Så sent som 1906 utkom i Piteå en upplaga med oförändrade melodihänvisningar.

Bröderna Björkman växte alltså upp mitt i denna miljö, präglad av fromhet och läseri sedan 150 år och där sången hade en viktig funktion. De kan ha gått i ”enviskolan” i Lill-Pite, dit familjen flyttade 1912, och de har behållit sin barnatro genom hela livet. ”Vi är vana att sjunga ur de gamla böckerna från det vi var mycket små”, berättade en av bröderna för mig. Det är ingen tvekan om att denna miljö har varit en viktig, konserverande faktor inte minst för sången vid bygudstjänster och husandakter.

Sångsättet

Bröderna talade mycket varmt om sin mor som hade god sångröst och gärna sjöng, dock inga världsliga visor. Hon var djupt troende och sjöng enbart ur de nyss nämnda samlingarna. På frågan om tempot i sångerna och psalmerna, svarade bröderna att de alltid sjungit ganska fort, även modern, åtminstone i jämförelse med en annan separatiströrelse, bodellisterna, som sjöng långsammare.

Också bröderna sjunger i ett ganska raskt tempo och med stadig puls. Tonläget är högt, snarast det som brukar kallas tenorläge, det vill säga ett tonomfång från c till a¹. Det mest slående är deras sångvana och säkerhet. De sjunger unisont och är helt samsjungna, behöver inte ta ton eller leta efter melodin, mer än vid något enstaka tillfälle. Säkerligen har de sjungit sångerna tusentals gånger allt ifrån barndomen och livet igenom. Vid inspelningen använde de textförlaga genomgående, men jag är övertygad om att de egentligen kunde åtskilliga texter utantill.

Tonansatsen är starkt markerad i början av fraser och bröderna sjunger med konstant tonstyrka från första till sista tonen i varje fras, alltså ingen ’avfrasering’ så som är brukligt i skolad sång. Det är heller ingen texttolkande sång; jag vill snarare använda mig av ordet innehållstolkande, ett uttryck som används vid beskrivningen av folklig sång i Jersild & Åkesson, *Folklig koralsång* (2000, s. 125), alltså en utövares ”förmåga att bära fram textens stämningssinnehåll genom sitt personliga sätt att väva samman text och melodi”.

I brödernas framförande hör man ibland variabel intonation. Liksom ofta i äldre folklig sång sjunger bröderna med glissandi och föruttagningar, vilket i det här fallet betyder att tonen ofta hämtas upp underifrån. Melismer förekommer rikligt genom att de utnyttjar mellanliggande toner, vilket framgår i några av de återgivna transkriptionerna.

Jag vör-dar Je-su blod, min sjä-la-re-mings flod, som
syn-da-smit-ter trät-tar, be-träng-da här-tan lät-tar, som
lä-ker sam-rets så-nen och kal-lar vil-se fa-ren.

Notexempel 1. *Sions Sång* nr 95. Transkription av inspelning med Br. Björkman (Svenskt visarkiv SVA BA 2447:4).

Törs-tig hjort ej vi-lar, u-tan hä-let i-las sa-min själ den ar-ma, till det blå-det rau-ma
dit han vät-ten för; skyn-das sig rätt in-ner-lig,
u-ti fe-su här; sö-ker, fi-ker, has-tar, läng-tar, och o-säg-lig träng-tur.

Notexempel 2. *Sions Sång* nr 37. Transkription av inspelning med Br. Björkman (Svenskt visarkiv SVA BA 2445:3).

I vissa fall avviker deras versioner av kända koralmelodier rytmiskt jämfört med gängse notering. Så till exempel i *Sions Sång* nr 97 "Fröjd i höjden" som sjungs som "Upp min tunga", men i tretakt. I en annan koralmelodi, numera känd som "Gläd dig du Kristi brud" (notexempel 1), möter vi betoningar på sista stavelsen i varje textfras, även när den textmässigt är obetonad, vilket närmast ger ett synkopartat intryck.

Ofta sjunger de med jämn puls där varje taktslag betonas och görs lika långa. Vi kan se detta i *Sions Sång* nr 37 "Törstig hjort ej vilar" (notexempel 2). Den sjungs till den melodi som vi känner från svenska koralboken som "Jesus är min hägnad/ Jesu meine Freude". Den vanliga melodins frasslut med vilotoner (halvnoter) finns inte i bröderna Björkmans inspelning. Frasernas sluttoner har i stället längden av en fjärdedelsnot. De gör ett kort uppehåll mellan fraserna. Föruttagningar och ornament varierar i de olika stroforna och har en tendens att bli fler för varje strof. De tycks ha funktionen att förstärka betoningarna på varje taktdel. I takterna 5, 9–10 är den melodiska linjen förändrad jämfört med gängse versioner.

Det är också värt att notera att bröderna har olika sångsätt beroende på repertoar. De sjunger till exempel mycket rakare i de melodier som är knutna till samlingen *Några utvalda sånger av äldre författare* från 1918. Bland de inspelningarna möter vi melodier som vi känner igen som ”Ack Värmeland du sköna” (se notexempel 4), ”Gubben Noak” och ”Plocka vill jag skogsviol”. Möjligen har dessa sånger införlivats med församlingens repertoar senare. Det verkar som om det ovan beskrivna sångsättet med föruttagningar och ornament helt enkelt är knutet till de melodier som man sjunger till de äldre sångsamlingarna *Sions Sånger* och *Sions Nya Sånger* samt 1695 års psalmbok.²

Repertoaren

Vid mitt besök gick bröderna mycket metodiskt tillväga när de valde de sånger de ville sjunga. De började med *Sions Sånger*, gick igenom samlingen från början till slut och sjöng de sånger som de brukade sjunga – det blev 39 sånger. Därpå följde tre psalmer ur 1695 års psalmbok, följda av 16 sånger ur *Sions Nya Sånger* (också kallad *Rutströms Sånger*). Slutligen sjöng de 10 sånger ur en liten samling med titeln *Några utvalda sånger av äldre författare* (Piteå 1918). En förteckning över samtliga inspelade sånger och psalmer lämnas i en exkurs. Det kan nämnas att på den kassett som skickades till mig sjöng bröderna 22 sånger ur *Sions Sånger* och *Sions Nya Sånger*, varav 13 sammanfaller med de senare inspelade.

De flesta sångerna var alltså hämtade ur två 1700-talssamlingar med herrnhutisk och delvis också pietistisk inriktning – *Sions Sånger* från 1743–45 och *Sions Nya Sånger* från 1778. Båda dessa samlingar fick en stark folklig förankring och trycktes i ett stort antal upplagor långt in på 1800-talet. De användes huvudsakligen vid husandakter och separatistiska gudstjänster.

Sions Sånger tillkom delvis som en protest mot den ortodoxa svenska psalmboken av år 1695. Som förebild hade man de sånger som sjöngs hos Brödräfsamlingen i Herrnhut. Flera sånger har översatts från den tyska pietistiska sångsamlingen J.A. Freylinghausens *Geistreiches Gesangbuch* (1704–14) och den danska psalmsamlingen *Aandelige Siunge-Koor* (1674–81) av prästen Thomas Kingo.

I den senare utgivna *Sions Nya Sånger* hade ett stort antal texter skrivits av den omstridde Stockholmsprästen Anders Carl Rutström (1721–1772). Samlingen trycktes först 1778 i Köpenhamn – sex år efter hans död – och smugglades in i Sverige. Också denna sångsamling blev omåttligt populär och utkom i sammanlagt ca 35 upplagor. Flera sånger ur de båda samlingarna trycktes också i skillingtryck under senare delen av 1700-talet och ett stycke in på nästa sekel.

Husandakter och enskilda religiösa sammankomster hade förbjudits genom kon-

2 När det gäller muntligt traderade visor är det är inte ovanligt att informanter har olika sångsätt för skilda delar av repertoaren, beroende på vem man lärt visorna av.

Min blo - di - ga ko - nung och sär - ga - de man, för -
ak - ta - de iter - re, o - shy - di - ga lamm.

Notexempel 3. Sions Nya Sånger nr 28. Transkription av inspelning med Br. Björkman (Svenskt visarkiv SVA BA 2448:16). Här återges endast de två första fraserna av strof 1. Melodin repriseras tre gånger till en och samma strof.

ventikelplakatet 1726, vilket inte hindrade de pietistiska och herrnhutiska rörelserna att spridas ”underjordiskt” och därmed också sångsamlingarna. Även senare separatistiska rörelser på olika håll i Sverige, t.ex. på Västkusten, i Skåne och i övre Norrland har använt sig av sånger ur dessa samlingar.

Som nämnts hade ingen av samlingarna melodibilagor med noter; däremot hade alla sångerna i *Sions Sånger* melodiangivelser, liksom ett stort antal i *Sions Nya Sånger*. Ofta hänvisas till psalmer i 1695 års psalmbok, vars melodier trycktes i 1697 års koralbok. I *Sions Sånger* gäller detta drygt hälften. Men det hänvisades också till tyska och danska psalmer och samtida sånger eller visor, främst s.k. sällskapsvisor, vars melodier vi numera inte alltid känner (jfr Vretblad 1961). Det finns fortfarande ingen ”koralbok” till de båda samlingarna och vi har därmed en stor lucka i vårt vetande när det gäller den gängse folkliga melodirepertoaren under 1700-talet.

Den forskning som finns kring de båda 1700-talssamlingarna har ofta utgått från att melodiangivelserna följdes³. Men egentligen vet vi inte idag vilka melodier som verkligen sjöngs till *Sions Sånger* och *Sions Nya Sånger* under 1700-talet och framåt så länge samlingarna var aktuella. Eftersom de främst användes vid andakter i hemmen och slutna sällskap kan man förmoda att sångerna ofta sjöngs till de melodier man kände till och som passade textens meter. En genomgång av bröderna Björkmans melodier tycks delvis bekräfta detta. Ett intressant exempel på detta är den melodi de använder till *Sions Nya Sånger* nr 28 ”Min blodiga konung”. I samlingen finns ingen melodianvisning till denna text där varje strof består av åtta rader. Bröderna sjunger den till en melodi bestående av två fraser som repriseras tre gånger i en och samma strof (notexempel 3). En melodi man tyckte om och som passade metern anpassades på det här sättet till en text. Hur länge den här melodin följt texten vet vi inte, men bröderna hade lärt den så i barndomen.

3 Åke Vretblad, till exempel, utgår helt från de tryckta melodianvisningarna i *Sions Sånger* i sin artikel ”Något om paroditekniken i ’Sions Sånger’ (1743–1745)”, STM 1961.

Trådar till 1700-talet

Vågar vi då tro att dessa bröder kan ge oss ledtrådar – eller kanske snarare pusselbitar – till vilka melodier som rörde sig i tiden när dessa böcker var som mest använda, det vill säga 1700-talets andra hälft och ett stycke in på 1800-talet?

Mycket talar för det. Till att börja med kan vi jämföra brödernas melodier med melodimaterialet i några senare sångsamlingar, *Pilgrims-Sånger* (1859), utgiven av G. och P. Palmqvist, och den betydligt nyare *Bibeltrogna Vänners Sångbok* (BVS, 1962), som dock innehåller mycket av 1800-talsrepertoaren. I dem finns nämligen några sånger ur de båda 1700-talssamlingarna *Sions Sånger* och *Sions Nya Sånger* återgivna med melodier. I förordet till *Pilgrims-Sånger* uppges att ”. . . vi blott nedsatt på papper hvad som förut praktiserats, då vi icke haft några andra melodier till samma sånger. Vi ha icke velat införa några nya bruk i detta hänseende, utan blott gifva ledning åt hvad som finnes.” Det tycks alltså vara en muntlig tradition som *Pilgrims-Sånger* i en del fall återger.

Hur stämmer då detta med brödernas melodier? Fyra sånger ur deras repertoar hittar vi i *Pilgrims-Sånger* – av dem har *en* samma melodi, nämligen ”I kristna människor alla” som sjungs till en variant av vad vi skulle kalla ”Ack Värmeland du sköna”-melodin⁴ (notexempel 4). De övriga tre har avvikande melodier. 17 av de sånger som bröderna Björkman sjöng återfinns i BVS, men endast en melodi (”Lammets folk och Sions fränder”) är gemensam, två är varianter av samma melodityp, medan de övriga 14 har helt avvikande melodier. Både i *Pilgrims-Sånger* och BVS har många gånger nyare väckelsemelodier, framför allt från anglo-sachsisk tradition, satts till de gamla texterna, men också nykomponerade melodier av bl.a. sångarprästen Oscar Ahnfelt.

Bröderna har alltså i de flesta fall helt andra melodier till många av de gemensamma texterna, ofta melodier med betydligt äldre stildrag än de som återges i de ovan nämnda böckerna. Om den församling som bröderna tillhörde saknade äldre sångtraditioner skulle de givetvis ha använt sig av de nyare melodier som återgavs i de samlingar med andlig sång som gavs ut under 1800-talets andra hälft.

Som nästa steg kan vi se hur bröderna Björkmans melodier överensstämmer med de melodihänvisningar till 1695 års psalmbok som finns i *Sions Sånger* (ss). Som redan nämnts hänvisas ju i många fall till koralmelodierna i den gamla psalmboken. En genomgång visar att 21 av de sånger som bröderna sjunger har hänvisningar till psalmboken. Vi får då gå till den koralbok från 1697 där melodierna finns återgivna.

4 Melodin har en brokig historia i Sverige. Idag är den mest känd som ”Ack Värmeland du sköna”, en text som skrevs till melodin av Anders Fryxell till sångspelet Värmlandsflickan 1822. Men melodin var känd innan dess och har sjungits till många olika texter. Om melodins historia i Sverige står att läsa i STM 1929 (N. Dencker) och i Noterat nr 9 (E. Danielson & M. Ramsten), 2001. Anders Carlsson har tipsat mig om att den italienske musikforskaren L. F. Tagliavini behandlat meloditypen i artikeln ”Il Ballo di Mantova”(1994) och redogjort för dess utbredning i Europa från tidigt 1600-tal och framåt.

J och krist-na män-skor al-la upp-ståm-men nu med fröjd en
 Och pri-sa högt hans kär-leks ö-må-te-li-ga höjd att
 säng när Her-ra och vår Gnd till ä-ra. Hur Fe-lus oss har
 al-la ar-me syn-da-re må lå-re Hur Fe-lus oss har
 ä-l-skat ja in-till kor-sets död. Hur nu oss al-la träl-sat från
 synd och av-grunds-höd och för oss öpp-nat sa-lig-he-tens por-tar.

Notexempel 4. Den gode herden, "I kristna människor alla". Transkription av inspelning med Br. Björkman (Svenskt visarkiv SVA BA 2449:15).

Den sig-na-de dag som vi nu här se är him-me-len till oss ned-kom-ma.
 Han ly-ser för oss ja läng-re och mer oss al-la till gläd-je och fram-me.
 Gud lät oss ej ste i den-na dag van-ken skam, last, synd el-len vi-de.

Notexempel 5. Psalm nr 354 ur 1695 års psalmbok. Transkription av inspelning med Br. Björkman (Svenskt visarkiv SVA BA 2448:8).

I elva fall överensstämmer melodierna, dock i varianter och ibland med annan rytmisering, medan de övriga tio sjungs till andra melodier, ibland andra koralmelodier. Här är det alltså hälften av melodierna som sjungs enligt hänvisningarna till den gamla psalmboken. Eftersom brödernas familje- eller snarare församlingstradition är helt vokal och någon påverkan från orgel eller annan instrumental beledsagning inte skett på ett par generationer, är det knappast troligt att det är fråga om sekundär tradition (dvs. inlärd via koralböcker). Snarare tyder det på en muntlig tradition där åtskilliga melodier verkligen sjöngs enligt anvisningarna i *Sions sånger*, i synnerhet vissa omtyckta koralmelodier, medan andra mer ovanliga melodier byttes ut.

Vid inspelningen sjöng bröderna också tre psalmer ur 1695 års psalmbok, nr 354, 387 och 214. Två av dem sjöngs dock inte till de melodier som anges i den tillhörande koralboken. Nr 354 "Den signade dag" sjöngs till en helt annan melodi (notexempel 5) och märkligt är att bröderna på förfrågan påstod att de aldrig hört någon annan melodi till den texten! Däremot sjöng de den text som står i 1695 års psalmbok och som avviker väsentligt från den vi känner igen från nutida psalmböcker. Nr 214

Je - su Je - ho - va, jag sö - ker och il - lar med dig al - le - her att
lös mig av allt när pe jag äk - nu vi - dar. Lät mig min sin - täl ta
bli - va jär - ent. Vi - sa mig klar - ligt mitt dju - pa e - lä - de.
bli - va jär - ent. Vi - sa mig klar - ligt mitt dju - pa e - lä - de.
Röj det in vä - gen som hind - rar din hand. Gör på min u - sel - het
änt - ligt en. äk - de. Tänd du mitt kall - nau - de hjär - ta i brand.

Notexempel 6. *Sions Sång* nr 41. Transkription av inspelning med Br. Björkman (Svenskt visarkiv SVA BA 2445:6).

”Himmelriket liknas vid tio jungfrur” sjöngs till en melodi som återkom till flera av *Sions Sång* och som finns upptecknad och inspelad från olika håll i landet, bland annat Överkalix och Älvdalen, till en annan andlig sångtext ”Så låtom oss på jorden”.

Det är alltså en stark muntlig meloditradition som bröderna Björkman förmedlar och den är också sällsynt enhetlig. Det finns ett antal koralmelodier som bröderna använder till flera olika sånger och som tycks ha haft en speciell plats i familjetraditionen. Vi känner dem som ”Jesus är min hägnad/Jesu meine Freude”, ”Var man må nu väl glädja sig”, ”Frögda dig du Christi brud/Gläd dig du Kristi brud” och ”Så skön lyser den morgestjern/Var hälsad sköna morgonstund”. De senare tycks ha haft en speciell folklig förankring, inte minst som melodier till julpsalmer. Bland övriga koralmelodier som bröderna använder kan nämnas dem vi känner som ”Upp min tunga” och ”Jesu djupa såren dina”.

Bortsett från koralmelodierna finns det i brödernas repertoar en del melodier som vi inte vet så mycket om. Flera stildrag, som modalitet, formelartad melodik och relativt litet tonomfång, gör att troligen flera av dem kan hänföras till ett äldre stilskikt (Jfr Ling 1965). Utgående från texterna kan vi i varje fall försöka placera dem i ett stilhistoriskt sammanhang. Flera av sångerna ingår nämligen i de ”melodinätverk” som Margareta Jersild tagit fram via melodianvisningar i äldre skillingtryck (Jersild 1975). I det sammanhanget bör vi kanske påminna oss att skillingtryck aldrig har melodier i notskrift, utan endast hänvisningar till för samtiden kända melodier. Vi kan se närmare på några exempel.

”Jesu Jehova, jag söker och ilar” (ss nr 41) finns även i ett skillingtryck från 1700-talet. Den texten ingår i ett omfattande melodinätverk (Jersild tabell 10) tillsammans med bland annat texten ”Sorgen och glädjen de vandra tillsammans”. Detta är speci-

Yt-tersta da-gen rätt fröj-de-full bli-ver, för den för
 Yt-tersta stund-den den in-tä-de gi-ver till de-ras

Je-sum vår Fräl-sa-re hö. Ar-bet och strid
 säl-la och e-vi-ga bo.

byts då i frid. Här-tyg-ket föl-jer på nö-do-sam tid.

Notexempel 7. *Sions Nya Sånger* nr 104. Transkription av inspelning med Br. Björkman (Svenskt visarkiv SVA BA 2449:7).

ellt intressant eftersom den melodi som bröderna sjunger till texten "Jesu Jehova" är känd för oss som psalmen "Sorgen och glädjen" (notexempel 6). Men det märkliga är att det i övrigt inte finns någon anknytning mellan denna melodi och texten "Sorgen och glädjen" förrän den kommer in i psalm- och koralboken 1937 (resp. 1939). Däremot har melodin använts till flera andra andliga sångtexter, som återfinns i sångsamlingar från 1800-talets mitt och framåt. I brödernas insjungning avviker melodin från den version som står i 1937 års psalm- och koralbok och som sannolikt är bearbetad inför införandet i koralboken. I stället överensstämmer brödernas version mer med den melodi som återges till "Hjälp mig o Jesu" i *Pilgrimsharpan* 1862 (utg. av B. Wadström, nr 112).

En annan melodi som bröderna använder till flera sångtexter är numera mest känd med texten "En herrdag i höjden". Den använder de till fem olika texter: ss nr 58 "Ett barn är oss fött", ss nr 70 "O syndare låter", ss nr 100 "Ack säll är den", sns nr 103 "Yttersta dagen rätt fröjdefull bliver" (notexempel 7) och "Hos kristna städs glänser". Texten "En herrdag i höjden" trycktes i skillingtryck 1783 och hör till samma melodinätverk som "Sorgen och glädjen".

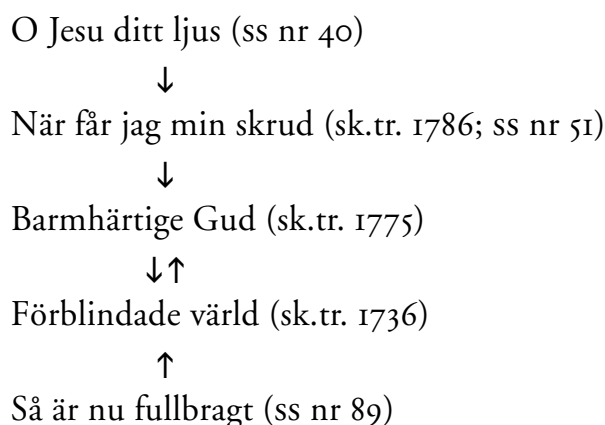
Till "O sötaste Guds lamm" (ss nr 107) använder bröderna en melodi som också ingår i ytterligare ett melodikomplex med många kända texter från 1700-talet: "Förbida Herren Gud" (skillingtryck 1737) och "O tysta ensamhet" (skillingtryck 1798) m.fl. (Jersild tabell 23).

Det kanske allra intressantaste exemplet gäller en melodi som bröderna använder till tre olika texter ur *Sions Sånger*, nämligen nr 40 "O Jesu ditt ljus", nr 51 "När får jag min skrud" och nr 89 "Så är nu fullbragt" (notexempel 8). Dessa texter ingår i ett stort melodinätverk (Jersild tabell 26) med kända 1700-talstexter, bl.a. "Barmhärtige Gud" (skillingtryck 1775; text av Johan Runius) och "Förblindade värld" (skillingtryck 1736; text av Olof von Dalin). När det gäller "O Jesu ditt ljus" hänvisas i *Sions Sånger* till "När får jag min skrud" (även i skillingtryck 1786) som i sin tur i skillingtrycket hänvisar till "Barmhärtige Gud". Bröderna sjunger också ss nr 89 "Så är nu

O! Je-su, ditt ljus tänd upp i mitt hus, som ly-ser för
 mig, som vi-car mig vä-gen och le-der till dig, som bäst kan för-
 må att gö-ra mig trä-gen vid kor-set att stå.

Notexempel 8. *Sions Sånger* nr 40. Transkription av inspelning med Br. Björkman (Svenskt visarkiv SVA BA 2445:4).

fullbragt” till samma melodi. I *Sions Sånger* hänvisas för denna text till ”Förblindade värld”. Hela denna hänvisningskarusell kan säkert förvirra en och annan läsare. För att förhoppningsvis bringa mer klarhet lämnas här en uppställning över melodihänvisningarna:

Men är det då en och samma melodi det är fråga om?

Ser man nu efter i Jersilds tabell upptäcker man att ”Barmhärtige Gud” och ”Förblindade värld” hänvisar till varandra i ett flertal skillingtryck under senare delen av 1700-talet och ett bra stycke in på 1800-talet. Från tidigt 1700-tal finns en melodi tryckt till ”Barmhärtige Gud”, nämligen i J. Runius, *Dudaim eller andelige blommor* (1714–15; återgiven i Jersild 1975, s. 455) och samma melodi något varierad finns i Joh. Cronholms notbok från 1775 under rubriken ”Förblindade värld”. Men det är en helt annan melodi än den bröderna sjunger.

Man kan dra flera slutsatser av detta. Naturligtvis kan man i brödernas familjetradition ha bytt till andra, mer lättsjungna melodier som passade texternas meter, kanske efter påverkan från kringresande förkunnare och sångare. Men det är i så fall märkligt att de använder samma melodi till just dessa tre sånger. Kan det vara så att det funnits en särskild meloditradition som följt *Sions Sånger*? Kanske är det inte

fråga om *en* melodi i ett melodinätverk utan flera?

Eftersom Jersilds meloditabeller utgår från hänvisningar i text vet vi inte alltid vilka melodier som verkligen sjöngs i de här melodinätverken. De nämnda melodinätverken skulle kunna ses som en 1700-talets 'melodibank', där vissa melodier var starkare förankrade än andra och knöts till vissa sånger och visor i flera generationer, medan andra byttes ut. Detta känner vi igen i paroditekniken, en praxis som genomsvyade musicerandet under denna epok.

— o —

Den här genomgången bevisar givetvis inte att vi i bröderna Björkmans sällskap har gjort bekantskap med melodier som följt samlingarna från 1700-talet. Men mycket tyder ändå på att en stor del av deras melodirepertoar, även utformningen av melodierna, har rötter i 1700-talets andra hälft, då den här andliga sångrepertoaren hade sin storhetstid. Vi vet att bröderna levde i en isolerad musikmiljö med en stark sångtradition och att många av deras melodier uppvisar drag som gör att de kan hänföras till ett äldre stilsnitt. Att deras repertoar är så enhetlig talar också för att det är en sångtradition som har rötter ganska långt tillbaka och som lyckats överleva i denna miljö.

Kanske kan på det här sättet en inspelning gjord så sent som på 1970-talet ha direkt betydelse inte enbart för vår vetenskap om sångtraditionerna knutna till *Sions Sånger* och *Sions Nya Sånger*, utan över huvud taget om äldre tiders melodiflora, ett komplement till äldre uppteckningar. Faktum är att det finns mycket litet nedskrivet i noter av vad folk i gemen sjöng på 1700-talet. Det stora uppteckningsarbetet påbörjades i vårt land först på 1810-talet. Däremot spreds mängder av vis- och sångtexter i skillingtryck redan under 1700-talet – men utan nedtecknade melodier. Det finns alltså ett stort hål i vårt vetande när det gäller melodifloran vid denna tid.

Och vi vet egentligen ännu mindre om *hur* man sjöng. Vi brukar få förlita oss på sporadiska litterära belägg som ger oss små ögonblicksbilder av äldre sångsätt. Även här kan dessa sentida inspelningar med bröderna Björkman ge oss pusselbitar till vokal folklig utförandepraxis, om än på ett lokalt plan. Säkert kommer vi visforskare att återvända till bröderna Björkmans insjungningar i flera sammanhang. Men det inspelade materialet borde också kunna vara av intresse för forskare med andra inriktningar inom musikvetenskapen. Denna artikel får ses som ett första försök att presentera ett unikt material och visa på en av många möjligheter att använda det.⁵

5 Delar av denna artikel har tidigare tryckts i *Noterat* nr 13 utg. av Svenskt visarkiv 2005.

Förteckning över den repertoar bröderna Björkman sjöng vid inspelningen 1975

Numreringen följer de upplagor som bröderna sjöng ur. *Sions Sånger*, exempelvis, utvidgades från första upplagan 1743–45 till andra upplagan 1748. Även *Sions Nya Sånger* har reviderats. Brödernas utgåva av *Sions Sånger* och *Sions Nya Sånger* var daterad Piteå 1906.

ur Sions Sånger

- nr 26 När skall dock morgonstjernen
- nr 27 Si Jesus tager syndar' an
- nr 37 Törstig hjort ej vilar
- nr 40 O Jesu ditt ljus
- nr 41 Jesu Jehova jag söker och ilar
- nr 44 Tillåt mig, Jesu söt
- nr 46 Jesu, du Guds rena lamm
- nr 49 O huru sött och gott likväl
- nr 51 När får jag min skrud
- nr 52 Ack vad lär mitt hjärta tänka
- nr 54 Ack kommer kommer själar alla
- nr 58 Ett barn är oss fött
- nr 59 Vad under i höjden
- nr 63 O Fader vilkens kärlek
- nr 66 Ack Jesu söte själavän
- nr 67 Jesu jag vill din passion
- nr 70 O syndare låter
- nr 71 Brist ut i tårefloden
- nr 81 Vi tacke dig Gud
- nr 89 Så är nu fullbragt
- nr 94 Vårt hjärta är väl ringa
- nr 95 Jag vördar Jesu blod.
- nr 97 Fröjd i höjden, så att fröjden
- nr 100 Ack säll är den vilken hans synd är tillgiven
- nr 107 O sötaste Guds lamm
- nr 123 När någon har av lagen sett
- nr 140 En gång jag, Jesu, fick i dina sår en blick
- nr 146 Min Jesu, som dig låtit döda
- nr 147 O själavän, du som dig lät förbarma
- nr 164 Mäktigaste segerhjärte
- nr 168 Guds milda lamm som lät
- nr 171 Jesu du är själva livet
- nr 172 Så tag, min Frälsare, ditt barn
- nr 193 Styrk mig nu o Jesu god
- nr 195 Min söte Jesu, du som ormens huvud krossat
- nr 203 Tack, Herre, som förlänar
- nr 207 Si natten är förbi

- nr 214 Min Jesu upptag mildelig
nr 220 Ack ljuvsta tid av alla tider

ur Sions Nya Sånger (Rutströms Sånger)

- nr 7 Fördömda värld och fallna släkte
nr 18 Välsignad, högtlovad, du helige Gud
nr 23 Nu går ett nådligt Herrans år
nr 28 Min blodiga konung och sargade man
nr 34 Jesu Ande tala
nr 37 I lamsens död och smärta
nr 56 Jag står på bruderätten min
nr 66 Fördolda Gud och ursprungskälla
nr 83 Lamsens folk och Sions fränder
nr 86 En gång, en gång, en gång
nr 104 Yttersta dagen rätt fröjdefull bliver
nr 106 Så är jag nu salig vorden
nr 108 Ack har du ej vilja att bliva min brud
nr 121 Jesus, Jesus han allena
nr 125 Herde du som fåren betar
nr 145 Är jag en främling här

ur 1695 års psalmbok

- nr 214 Himmelriket liknas vid tio jungfrur
nr 354 Den signade dag
nr 387 O Jesu när jag hädan skall

ur Några utvalda sånger av äldre författare (Piteå 1918)

I kristna människor / Den gode herden
Dig vår fader / Guds barns lovsång/
Ängsliga hjärta /Till Herrans elända/
Väl mig som nu Jesus ha funnit /Ändå/
Jag arma barn /Guds barns bönesuckar/
Hos Kristna städs glänser det invärtes livet
O vad salighet Gud vill skänka
Jag vet en lustgård skön och fin
Vik ej ur mitt hjärta /Andens fattigdom/
Guds son är född

Förteckning över sånger på kassetinspelningen från 1974
(endast de som inte sammanfaller med inspelningen från 1975)

ur Sions Sånger

- nr 136 Det enda nöje som jag vet
nr 155 Jesu livsens kraft och ord
nr 183 Ditt blod, Guds dyra lamm
nr 216 Nu har en nådesdag blivit all

ur Sions Nya Sånger

- nr 81 Min Jesus utav Nasaret
nr 105 Ack Jesu jag är hjärtligt glad
nr 120 Gud ske lov nu är jag ledig
nr 135 När Gud var i nöden
nr 146 Hjärtans Jesu i ditt hjärta

Litteratur

Bibeltrogna Vänners sångbok 1962

Danielson, E. & Ramsten, M. 2001: "Ack Värmeland du sköna" i *Noterat*.9. Stockholm

Dencker, Nils 1929: "Värmlandsvisans melodi" i *STM* 1929.

Holmgren, John 1948: *Norrlandsläseriet. Studier till dess förhistoria och historia fram till år 1830*. Samlingar och studier till svenska kyrkans historia 19. Lund.

Jersild, Margareta 1975: *Skillingtryck. Studier i svensk folklig vissång före 1800*. Diss. Stockholm.

Jersild, M. & Åkesson, I. 2000: *Folklig koralsång*. Stockholm.

Ling, Jan 1965: *Levin Christian Wiedes vissamling. En studie i 1800-talets folkliga vissång*. Uppsala.

Lövgren, Oscar 1964: *Psalm- och sånglexikon*. Stockholm.

Marklund, Göran & Hans 1990: *Väckelsen Var Vändig – om läseriet i gränstrakterna mellan Västerbotten och Norrbotten*. Uppsala.

Några utvalda sånger av äldre författare 1918. Piteå.

Palmqvist, G. & P. 1859: *Pilgrims-Sånger*. Stockholm.

Rutström, Anders Carl 1778: *Sions Nya Sånger*. Stockholm.

Sions Sånger 1743–45 samt 2. uppl. 1948. Stockholm.

Tagliavini, Luigi F. 1994: "I ballo di Mantova" i *Max Lütolf zum 60. Geburtstag. Festschrift* (red. B. Hantgartner & U. Fischer). Basel.

Wadström, B. 1862: *Melodier till Pilgrimsharpan*. Stockholm.

Vretblad, Åke 1961: "Något om paroditekniken i 'Sions sånger' (1743–45)" i *STM* 1961.

Summary

The Björkman Brothers – A Link to the Vocal Traditions of the 1800:s

The article deals with two elderly brothers from the very north of Sweden whose song repertory were recorded by the author in 1975. They were the last members of a very severe separatist sect with devotional meetings and with very special song traditions. The brothers had never been singing with instrumental accompaniment, not even organ. They passed on an old singing style that was quite different from ordinary hymn singing.

Since childhood they had been singing from three books only: the Swedish hymn book from 1695 and two pietist song books from the middle of the 18th century. The pietist song books were widely spread among dissenters in the 18th and 19th centuries. The song books had only texts, no music. But they were meant to be sung according to instructions. The melodies of these songs have never since been written down, so there is a gap in our knowledge of the religious singing of the 18th century. Possibly may the recordings with the Björkman brothers help us to know a bit more of the 18th century melody repertory. We get some hints in that direction by comparing their melodies with the melody networks that we find in the broadsides of the 18th century.

The article is an attempt at showing some possibilities in dealing with these unique recordings.

Om författaren

Märta Ramsten (f. 1936), docent i musikvetenskap, f.d. arkivchef vid Svenskt visarkiv. Anställd vid Sveriges Radio 1960–68, från 1968 vid Svenskt visarkiv, där hon ansvarat för dokumentation av landets folkliga musiktraditioner. Hon har också haft huvudansvaret för de LP- och CD-serier med dokumentär folkmusik som givits ut i samarbete med Rikskonserter och SR. Hon har publicerat ett större antal skrifter och artiklar med musiketnologisk inriktning.